

MUZIKANIŃ INSAN RUWXIYATINA TÁSIRI

Taubemuratova Aziza Raxat qızı

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institute Nókis filiali
“Folklor hám etnografiya” kafedrası “Baqsıshılıq hám dástanshılıq”
qániygeligi 2-kurs student

Annotatsiya: Bul maqalada muzıka kórkem óneriniń insan kamalǵa keliwinde tutqan ornı, ótmishte hám házirgi kúnde xalqımızdıń ruwxıy dárejesin arttırıwdaǵı áhmieti jáne jańa Ózbekstanniń sociallıq rawajlanıwında muzıka kórkem óneri jetekshi faktorlardan biri ekenligi haqqında sóz baradı.

Gilt sózler: muzıka, ses, termin, nama, tezkor musiqa, duwtar, asbap, baqsı.

THE EFFECT OF MUSIC ON THE HUMAN PSYCHOLOGY

Taubemuratova Aziza Rakhat qizi

2nd-year student of the "Folklore and Ethnography" Department of the Nukus
branch of the State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan, specialty
"Bakhshi and Dastan Writing"

Abstract: This article examines the role of musical art in human development, its significance in raising the spiritual level of our people in the past and present, and the leading role of musical art in the social development of the new Uzbekistan is one of the factors.

Keywords: music, sound, term, melody, fast music, dutor, instrument, bakhshi.

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКИ НА ЧЕЛОВЕЧЕСКУЮ ПСИХИКУ

Таубемуратову Азизу Рахат кизи

студентка 2-го курса специальности "Бахшичилик ва дostonчилик"
кафедры "Фольклор и этнография" Нукусского филиала Государственного
института искусств и культуры Узбекистана

Аннотация: В данной статье рассматривается роль музыкального искусства в развитии человека, его значение в повышении духовного уровня нашего народа в прошлом и настоящем, а также ведущая роль музыкального искусства в социальном развитии нового Узбекистана

Ключевые слова: музыка, звук, термин, мелодия, быстрая музыка, дутар, инструмент, бахши

Insanniń psixik hám ruwxıy kámalı haqqında sóyler ekenbiz, álbette bul maqsetke muzıka kórkem ónerisiz erisip bolmaydı. Xalqımız turmısında muzıka burinnan kútá úlken orın tutıp keledi. Samarqand qasındaǵı Mo'minabad awılınan 3 mın 300 jıl burın suyekten jasalǵan nay asbabı tabılǵanı da sonnan dárek beredi. Muzıka sesleri qaysı xalıq yamasa millet wákili tárepinen atqarganına qaramastan, eń iygilikli, joqarı hám názik insaniy bildiredi. Bárshemizge ayan, nama -qosıqqa, kórkem ónerge muhabbat, muzıka mádeniyatı xalqımızda balalıqtan baslap, shańaraq sharayatında qalıpleseı. Úyinde duwtar yamasa dap asbabı bolmaǵan, muzıkanıń janbaǵıshlaytuǵın tásirin óz turmısında sezbesten jasaytuǵın adam jurtımızda bolmasa kerek. Muzıka sózi bizge áyyemgi kitaplar, atap aytqanda, arab tiline awdarma etilgen grek qollanbaları arqalı kirip kelgen. Muzıka kórkem óneri názik hám bolıp, turmısımızdı mazmunli bolıwında, keypiyatimizdi kóteriwde úlken orın tutadı. Aytıp otıw kerek sonı, muzıka kórkem óneri túrli janrlardan ibarat, ápiwayı sesler uyǵınlıǵı, qosıqtan baslanıp, úlken quramalı dóretpelerge shekem, yaǵnıy konsert, simfoniya, opera, balet hám basqalardan quram tapqan. Muzıkanıń isletiliwi reń-beren, ol spektakllarda, kinofilmlerdegi túrli obrazlardı kúshli aytıwda, tábiyaat gózzallıǵın ańlatıwda, insan peyilin jaqtılandırıwda ayırıqsha orın tutadı, adam ruxini tásir kúshi kútá úlken, uzaq waqıtqa shekem yadda saqlanadı.

Muzıkanıń qudıreti haqqında sonday ráwiyat bar. Abu Nasr Farobiy saparga shıqqan waqtında Rim patshası onı aldına shaqirip: “Seni muzıka bilgiri dep atır, qáne óneringni kórset” deydi. Sonda Forobiy qolındaǵı sazın shertedi. Saray xalqı

birin-ketin orınlarınnan turıp oyinga tusedi. Azmaz waqıt ótip, muzıkant nama sesler uyǵınlıǵın ózgetedi. Sonda ortada tınıshlıq keshedi. Otırǵanlar tereń oyga batıp, júz-kózlerinde qapalıq payda boladı. Úshinshi nama esitilgende bolsa tınlawshılar kozin jumip uyqiga ketedi. Tap sol waqıtta Forobiy saraydan shigip, óz jolına tuwri ketedi. Nama insandı tınıshlantıradı, kewiline janbaǵıshlaytuǵın sezimler alıp kiredi.

Alisher Navaiy óz dáwirinde muzıkaǵa munasebet bildirip, bir shıǵarmasında sonday degen: “Tórt júz shıpakerdi shaqirin, tórt júz shamdi jaǵıp qoyın, biraq olardıń hesh biri insan kewiline muzıka beretuǵın harakterdi baǵısh ete almasın, muzıka siyaqlı jaqtı shasha almaydı”. Muzıka kórkem óneri turmıstı biliw hám adamlardı tárbiyalawdıń qúdiretli quralı bolıp tabıladı. Biraq onıń biliw hám tárbiyalaw daǵı xızmet dárejesi adamga estetik, kórkem tárepten tásir etiw kúshine baylanıslı.

Bilgenimizdey, kámal perzent tárbiyalaw ozal-ozaldan hár bir ate -ananing eń ullı maqseti bolıp kelgen. Perzentlerge jaslıq dáwirleridenaq berilgen jetilisen tárbiya onıń keleshek turmısı tiykarı esaplanadı. Perzent tárbiyasında muzıkalıq tárbiyanıń áhmiyeti júdá salmaqlı bolıp tabıladı. Bul haqqında ullı Shıǵıs oqımıslıları Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navaiy babalarimiz da bir qatar pikirler bildirip ótken. Atap aytqanda, Abu Ali ibn Sino babamız muzıkanıń tárbiyalıq áhmiyeti haqqında aytqan tómendegi sózleri tereń mániske iye:”Balanı uyqlatiw ushin oǵan eki zattı qollanıw kerek. Biri, balanı az-azdan shayqaltıw, ekinshisi bolsa, muzıka hám háyyiw aytıw bolıp tabıladı. Sol ekewin qabıllaw muǵdarına qaray balanıń denesi menen dene shınıqtırıwǵa hám sezimi menen muzıkaǵa bolǵan uqııpı payda boldı”.

Watanlasımız Abu Nasr Farobiyning bul jónindegi pikiri de itibarlı bolıp tabıladı :”Muzıka ilmi usı mánisten alıp qaraǵanda paydalılıǵı, ol óz teń salmaqlılıǵın joǵaltqan adamlardin xulqın tártipke keltiredi, jetilisenlikke jetpegen xulqın jetilisen etedi hám teń salmaqlılıqta bolǵan adamlar xulqining

teń salmaqılıqın saqlap turadı. Bul ılım deneniń salamatlıǵı ushın da paydalı bolıp tabıladı. Sebebi dene kesel bolsa, rux soladı, dene tosıqqa ushrasa, ruxlanıw da tosıqqa ushraydı. Sol sebepli muzıkanıń tásiri menen ruxti dawalaw járdeminde dene tawır boladı. Sol orında muzıka arqalı balanıń rawajlanıwına tásir etiw tuwrısındaǵı jáhán tájiriybelerinen birin keltirip o'tsem. Bilgenimizdey Amerika rawajlangan mámleketler qatarına kiredi. Amerikada balaǵa til úyretiwde ajayıp usıdan paydalanar eken. Bul usıl “Tezkor muzıka” dep atalıp, bul arqalı balaǵa til uyretiledi eken. Bunda balaǵa uyretiliwi kerek bolǵan tekst shox muzıka astında oqıladı. Muzıka sonshalıqlı shox, hátte onı esitken kópshilik úlkenler de oyinga túsip ketedi. Tekst sózleri bolsa eriksiz usı muzıka menen ańsat yadda qaladı. Eger balanı yadlawǵa májbúr etilgeninde ol bunı qıyınshılıq menen atqarǵan bolar edi. Búgingi kúnde jurtımızda qabıl etilgen kóplegen qararlar, húkimler, ótkerilip atırǵan xalıq aralıq muzıkalıq festivallar arqalı da jaslardı muzıkalıq sáykeslik formasında tárbiyalawǵa úlken itibar qaratılmaqta.

El basshısımız tárepinen “Jaslardı ruwxıy kóteriw hám olardıń bos waqıtların mazmunlı shólkemlestiriw” boyınsha ilgeri surılgen 5 baslama birinshi baslamasında da muzıkalıq tárbiyanıń ornın bilgen halda jaslardıń muzıkaǵa bolǵan qızıǵıwshılıqların asırıwǵa itibar qaratılmaqta. Sonıń menen birge, jurtımızda ótkerilip atırǵan xalıq aralıq festivallar da perzentlerimizde miymankeshlik hám húrmet pazıyletlerin tárbiyalamaqda. Bala saw hám hár tárepleme barkedamal qalıplesiwi ushın ol jaǵdayda oqıwǵa umtılıw sezimin jetilistiriw menen sheklenip bolmaydı. Olar sanasında kásip-oner hám miynet ko'nlikpelerdi payda etiw uliwmalıq bilimlerde milliy qadiriyaqlar tiykarlangan ullı manawiy paziletlerde tarbiyalaw menen oz watani ham xalqına bolgan sadiqliqti payda etiw atirapqa bolgan itibarliligin tarbiyalaw kerek.

Muzıka mádeniy turmısımızda keń orın iyelegen bolıp, insan shaxsın rawajlandırıwda úlken áhmiyetke iye bolgan kórkem óner túri esaplanadı. Hár bir insannıń ruwxıy qalıplesiwinde shańaraq, mektep hám onı qorshap turǵan jámiettiń áhmiyeti úlken. Sebebi insannıń insanıyılıq qásiyetleri: adamgershilik, miyrim-

shápáát, muhabbat, keshirimlilik sıyaqlı pazıyletler jámiyette qáliplededi. Jas áwladtı kamalğa jetkeriwde tárbiyanıń kóplegen faktorları qatarında muzika tárbiyası ayrıqsha orın tutadı. Muzika tárbiyası gózzallıq tárbiyasınıń tiykarǵı hám quramalı táreplerinen biri bolıp, insandı átirapındaǵı gózzallıqlardı durıs ańlawğa hám qádirlewge úyretedi. Muzika insan ruwxıyatına kúshli tásir kórsetiw imkaniyatına iye bolıp, oni gózzallıq álemine alıp kiriw hám ádep-ikramlılıq ideyalıq tárbiyalawdıń áhmiyetli quralı esaplanadı. Muzika insandı joqarı talǵam menen qurallandıradı hám oǵan ruwxıy azıq beredi.

Mektepte muzika oqıwdın tiykarǵı maqseti oqıwshılarda muzika mádeniyatın qáliplestiriw, olardı zaman talabına juwap bere alatuǵın bárkamal insan etip jetilistiriw. Mektepte muzika sabaqların oqıwdın tiykarǵı wazıypaları tómendegilerden ibarat:

-oqıwshılardıń muzika kórkem ónerine bolǵan qızıǵıwshılıǵın hám mehir-muhabbatın arttırıw; - muzikalıq jumıslar procesinde oqıwshılardıń muzikalıq qábiletleri muzikalıq;

-oqıwı, dawısı, dıqqatı hám dóretiwshilik sezimlerin ósiriw; - muzikalıq shıǵarmalardıń kórkem-ideyalıq mazmunı arqalı ádep-ikramlılıq estetikalıq ruwxta

-tárbiyalaw;

- muzika sabaqlarında oqıwshılardı kásip-ónerge baǵdarlaw, miynetke muhabbat;

-Watanǵa muhabbat, úlkenlerge húrmet sezimlerin qáliplestiriw.

Bul maqset hám wazıypalardı ámelge asırıw oqıtıwshınıń kásiplik hám pedagogikalıq sheberligine baylanıslı. Hár qanday kórkem óner ǵayratkeri de, mektepte muzika mádeniyatı sabaqların alıp bara almaydı. Buniń ushin muzika muǵallimi pedagogika, psixologiya, balalar fiziologiyası, muzika oqıtıw hám metodikası, muzika kásiplik pánlerin puqta ózlestirgen bolıwı kerek. Muzika muǵallimi óz kásibine hám balalarǵa mehir qoyǵan, joqarı mádeniyatlı, keń dúnyaǵa kózqarasqa iye bolǵan shaxs bolıwı kerek.

Danishpan xalqımız ázelden nama hám qosıqtıń bala qálbine tez jol taba alıwı, onıń ruwxılıqqa unamlı tásir kórsetiwı, jaqsı minez-qulıq hám ádep-ikramlılıq, miyrim-shápáát, sabır-taqat, úlkenlerge húrmet pazıyletlerin muzika arqalı quraytuǵının ańlap jetken. Shańaraqta perzentin qosıq aytıwǵa, saz shertiwge úyretiw ata-ananıń ármanı esaplangan. Bala dáslepki muzika menen ana háyyiwi arqalı tanısıp, muzikadan ómirinshe azıq aladı. Sebebi bala ele júriwdi, sóylewdi bilmesten turıp, muzika esitip, hár túrli qol háreketleri menen muzikaga múnásibetin bildiredi. Sonin ushin áyyemnen hárbir shanaraqta muzika ásbaplarınan duwtar, doira, rubob saqlaw dástúr bolıp qalǵan. Muzikadan azıq alıw ushin bolsa, insan taza júrek iesi, joqarı mánawiyatlı, gózzallıqtı seze alatuǵın insan bolıwı kerek. "Hár qanday jámiettiń keleshegi jaslar eken, keleshegi ullı mámlekettiń qurılıwı, olardı qanday tárbiya alıwına baylanıslı. Sebebi ruwxıy jaqtan qúdiretli mámleket, sociallıq jaqtan kúshli boladı," – dep óz sózlerinde atap ótedi birinshi Prezidentimiz I.A.Karimov.

Xalqımızdıń keleshegi gárezsiz Ózbekstannıń keleshegi kóp jaǵınan muǵallimge, onıń dúnyaǵa kózqarasına, tayarlıǵına, pıdayılıǵına, jas áwladtı oqıtıw hám tárbiyalaw isine bolǵan múnásibetine baylanıslı. Bolajaq muzika muǵallimleriniń kásiplik tayarlıǵın kúsheytiw, qánigeliklerge tiyisli pánlerdi oqıtıw hám pedagogikalıq sheberlikti arttırıw iyelew, teoriyalıq bilimlerin ámeliyatta qollanıwǵa úyretiw búgingi kúnniń talabı. Úzliksiz pedagogikalıq tálim sistemasınıń ámelge asırılıwı múnásibeti menen oqıtıwshılardı qánigeligin arttırıw hám olardı qayta tayarlaw jumısları dıqqat orayında. Muǵallimshilik kásibi maqtanishli, biraq júdá quramalı kásip bolıp, muǵallim muzika teoriyasın iyelew menen birge, balalardı súyiwi, pedagogikalıq ámeliyattı da ótken bolıwı kerek. Sebebi, mektep turmısındaǵı pedagogikalıq process júdá hár qıylı. Oqıtıwshı kásiplik qánigeligin puqta ielegen bolıwı, balalar dawısına óziniń dawısın sazlap ayta alıwı, atqarıwshılıq sheberligine iye bolıwı, klasstan tısqarı dógereklerge oqıwshılardı tartıw menen hár qıylı tańlawlarda, ilajlarda aktiv qatnasıwı kerek atqarıwshısı hám rejissyori bolıwı menen birge zaman menen teń qádem taslawı

úlken áhmietke ie. Muǵallimshilik kásibin ielew ushın álbette kásiplik qábiletler menen birge fizikalıq hám ruwxıy salamat bolıwı kerek. Den saw adam degende tek ǵana fizikalıq salamatlıqtı emes, al salamat ruwxıy pazıyletlerdi, shıǵısqa tán ádep-ikramlılıq hám ulıwma insanıyılıq ideyalar ruwxında kamalǵa kelgen insandı túsinemiz." Ullı pedagog A.Avloniy bilay degen edi:- "Tárbiyalawshılar táwip. misli, táwip nawqastıń denesindegi kesellikti emlegenı kibi, muǵallım de balanı muzika arqalı, aqlıy rawajlanıwına, dıqqat orayına tásir etip, olarda páklik, hújdan, sadıqlıq, mehir, úlkenlerge húrmet, Watanǵa muhabbat sıyaqlı sezimlerdi tárbiyalaydı." "Tárbiya biz ushın ya ómir ya ólim, ya qáwip-qáter. YA saadat-ya apat máselesi bolıp tabıladı" dep jazǵan edi. Ullı oyshıl shayır A. Nawayı óz dóretpelerinde muzika tárbiyasınıń sırların tereń úyrenip, bilay dedi: "Muzika jámiyetlik turmıstıń áhmiyetli negizi bolıp tabıladı. Tek ǵana muzika adamnıń qálbine tınıqlıq, sáykeslik hám óz-ózin...ózinen ganoat sezimin alıp kiredi hám onı baxıtlı etedi." Farabiy pikirinshe: "Muzika - biybaha kórkem óner, jaqsılıqqa jetklewshi kúsh." "Kim ilim hikmet úyrenbekshi bolsa bolsa, aldı menen ózi ruwxıy kámillikke erisiwi lazım"-deydi Abu Rayxan Beruniy. Solay eken, házirgi dáwirde, muzika muǵallımınen juwapkershilik, pánge jańasha jantasıw onıń metodologiyasın tereń úyreniwdi talap etedi. Ulıwma bilim beriw mekteplerde bolsa, muzika mádeniyatı sabaqlarınıń tiykargı maqseti, oqıwshılarda muzikaga qızıǵıwshılıq oyatıw quralında muzika mádeniyatın qalıplestiriw. Zerli nama hám ún tásirinde insan jaqsılıqqa umtılıw, gózzallıqtı saqlaw, ana tábiyatqa, ana Watanǵa muhabbat sezimlerin qalıplestirip, ruwxıy dúnyasın bayıtadı.

Dáslepki muzika úlgileri de insannıń miynet iskerligi tiykarında kelip shiqqan. Bunnan tısqarı hár qıylı máresimlerde de muzika jetekshi orında bolǵan. Házir de hesh bir úrp-ádet hám máresimlerimiz muzika seslerisiz ótpeydi. Mısal ushın toy máresimleri, úrp-ádet hám dástúrler, túrli bayramlarımız muzika seslerisiz ótpeydi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Jahon musiqasi tarixi fanidan o'quv qo'llanma: G'arb musiqa san'atining XVIPa asrgacha shakillanish va rivojlanish davri/ G. va R. Tursunova - Toshkent 2017
2. O'zbek musiqasi tarixi/ T. E. Solomonova - Toshkent "O'gituvchi" 1891
3. Doston navolari/ B. Matyoqubov - Toshkent 2009
4. Mahkamova, S. R. (2021). MAKTAB O'QUVCHILARIDA MUSIQA MADANIYATI DARSLARINING INTEGRALLASHUVI. Scientific progress, 1(5).
5. Xalilova, M. M. (2021). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA MUSIQA TALIM TARBIYASINING DOLZARBLIGI. Scientific progress, 1(5).
6. Mahkamova, S. R., & Shahzod, G. (2021). O 'QUVCHILAR TARBIYASIDA MUSIQA FANINING TUTGAN O 'RNI. Scientific progress, 1(5).
7. Mahkamova, S. R., & Obidova, S. P. (2021). MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA BOLALARNI MUSIQIY TARBIYALASH VA TA'LIM BERISH. Scientific progress, 1(3).